

Szekeres Nikoletta – Varga Betti

HOGYAN IS KELLENE EZT CSINÁLNI?*Gondolatok a gyerekirodalom-kritikáról*

Amikor a rendszerváltás után a könyvpiacot elöntötte a masszaszerű, mennyiségében elképesztő méreteket öltő, gyerekeknek szóló kiadványtömeg, néhány igényesebb szülő hosszas vívódás után és homlokráncolás közepette fontosnak érezte, hogy valamilyen kánon kialakítása mentén tegye könnyebbé az eligazodást a gyerekkönyvektől roskadozó polcokon. Többen kiadók alapításába kezdtek a már meglévők mellett, amelyek a maguk nemében igényes, de művészi tekintetben mégsem annyira átütő műhelyekként mindig azonos színvonalon teljesítenek (például a Móra, a Könyvmolyképző, az Animus kiadók), vagy olyan alkotói és olvasói közösségeket szerveztek, amelyek mára erős piaci és szellemi tényezőkként vannak jelen (a Pozsonyi Pagony, a Csodacseruza, a Csimota kiadók). Ezen kezdeményezések újszerűségét többek között az adta, hogy a kortárs szerzőket és a külföldi gyerekirodalmat egyaránt ismerő és értő csoportokként léptek színre, közös jelmondatuk a minőségi gyerekkönyvkiadás lett. Ezek mintájára, az egészséges piaci versenyhelyzetet kiaknázva alakult később még számos valamilyen tematikára, korcsoportra vagy egyéb differenciálásból következő vonalra ráálló kiadó (a Naphegy, a Cerkabella, a Vivandra, a Pongrác). Specializálódott gyerekkönyvesboltok nyíltak (Pozsonyi Pagony, Anno Mesebolt, Két Egér Könyvesbolt), amelyek nemcsak üzleti szempontokat, hanem vélemény-, gondolat- és közösségformáló attitűdöt is képviselnek.

Úgy látszik, a történet beérik, a gyerekirodalom egyre jobb piaci ötletnek tűnik, és a specializálódott kiadókon kívül sok, eredetileg felnőttirodalommal foglalkozó kiadó fordul a gyerekirodalom felé is (a Scolar Kiadó elsőként figyelt fel az igényes gyerekkönyvkiadásban rejülő lehetőségekre, majd a Libri, az Európa és a Magvető Kiadó is csatlakozott). Megalakult a Magyar Gyerekkönyvkiadók Egyesülése (MGYKE), amelynek keretében már nemcsak pályázni lehetséges, hanem a rangos külföldi könyvvásárookra is eljuttatható a magyar kortárs gyerekirodalom legjava.

Az utóbbi évtizedben a gyerekirodalom egyre harsányabb megjelenése komoly kérdéseket vet fel a gyerekirodalommal foglalkozó kritikusok körében. Háttérbe szorított mivolta, a *gyerekesnek tartott iroda-*

lom kategóriájából való kiszabadulás súlya olyan teherként nehezedhet a szakemberekre, amely képes destruálni a határozott jelenlétet. Előhívhatja a sértődött, csigaházba visszavonuló, tárgyát definiálni képtelen, önmagát alulértékelő irodalmár pózát. Ám ez pontosan a felnőtté válás terheinek kikerülését jelentené. Több dolog is bizonyítja, hogy erős gyerekirodalom-kritikára és gyerekirodalom-elméletre – ami nem pusztán a mesekutatást jelenti – nemcsak igény, hanem szükség is van. Egyrészt segíteni kell eligazodni az olvasóknak a töménytelen mennyiségű gyerekkönyv erdejében, annak figyelembevételével, hogy kik is valójában a gyerekirodalom befogadói. Másrészt meg kell alapozni a tudományos és kritikai nyelvet, mert ha ez nincs, az visszahat a kiadott könyvek minőségére, illetve az olvasói elvárások horizontjára. Emellett a magyar gyerekirodalomnak fel kell zárkóznia az európai és tengerentúli történésekhez is, reflektálnia kellene például a roehamptoni gyerekirodalmi intézet munkásságára, Peter Hunt kutatásaira vagy Margaret Higonnet elméleteire, hogy csak a legillusztrisabb példákkal éljünk. Esszénkben a kritika kritikájának létrehozásához szükséges szempontok felvetése, illetve a fontosabb történések számbavétele olyan gesztus, amely a perifériáról való kimozduláshoz kíván alapot és hangot adni, párbeszédet indítani.

Circulus vitiosus

Magyarországon a tanárképző intézetek tanszékein kívül kutatócsoportok (többek között a Károli Gáspár Református Egyetemen létrehozott Gyerme- és Ifjúsági Irodalom Kutatócsoport), gyerekirodalommal (is) foglalkozó irodalmárok vizsgálják a területet, de a magyar gyerekirodalomról szóló szekunder munkák között hiányzik az aktív dialógus. Szükség volna az átfogó, megalapozó, egymás eredményeire figyelő elméleti munkákra, hogy a gyerekirodalomra ne pusztán a „magasirodalom”, a „felnőttirodalom” vagy a „nagyirodalom”¹ alsóbbrendű párjaként tekintsenek.

Az átfogó, általános szakmai kérdéseket feszegető szekunder irodalmak csak az elmúlt években kezdtek megjelenni.² A megkétszerezés

- 1 „Nagyirodalom” – Végh Balázs Béla nevezi így a felnőtteknek szánt irodalmat azokban az írásaiban, amelyekben a gyermek és felnőttirodalom viszonyait elemzi. A nagy-kis reláció konnotációjából valamilyen értékítélet (esztétikai, evolúciós, kanonikus stb.) is kihallható.
- 2 Például Lovász Andrea, *Jelen idejű hol nem volt. Szeminárium a meséről*, Krónika Nova, Budapest, 2007; Kiss Judit, *Bevezetés a gyerekirodalomba*, Ábel, Kolozsvár, 2008.

nem ok nélküli: a 20. század második felének didaktikus, erősen átpolitizált magyar gyerekirodalma gyakran irreleváns irodalmi tekintetben. A politikai okokból háttérbe szorított szerzők sokszor kényszerű gyerekirodalmi időszakai – amelyek bár esztétikailag és tematikailag is gyakran a csúcst hozták – szintén nem kerültek az irodalmi értelmezés kereszttüzébe. Ahogyan Csokonai Attila cikkében is olvashatjuk: „Az irodalmi lapok, folyóiratok nemigen foglalkoztak gyerekeknek szóló könyvek recenziálásával. Néha megjelent egy-egy tanulmány, vitacikk, ötévente egy számot rászántak. Rendszeresen csak a Könyvvilág, a Könyv és nevelés, a Gyermekünk, az Óvodai Nevelés és akkoriban még a Kincskereső is közölt könyvismertetések. A színvonalatlan főiskolai jegyzeteken kívül alig volt szakirodalom, mígnem Komáromi Gabriella figyelemre méltó munkákkal jelentkezett.”³ Bár a Komáromi-féle gyerekirodalmi tanulmányok valóban úttörők voltak, számolnunk kell meghaladhatóságukkal. A Helikon Kiadó Universitas sorozatában napvilágot látott, Komáromi Gabriella szerkesztette *Gyermekirodalom* kötet óta nem jelent meg hasonló többszerzős „bevezetésnek” szánt kézikönyv (1999). A *Gyermekirodalom* olyan sorozatban jelent meg, amelyben a különböző diszciplínák fontos szerzői és alapművei mellett kaphatott helyet. Ha azonban tudományos érdeklődéssel fordulunk a kötethez, csalódnunk kell: tudományos nyelvhasználata nem egységes, pontatlan, és „Úgy tűnik, a szerzők nem is hallottak lehetséges világokról, hermeneutikáról, recepciósztétikáról, kommunikációelméletről, dekonstruktivizmusról”.⁴

A megfelelő elméleti megalapozottság, a történeti rendszerezés hiánya nem csak az akadémiai diskurzuson belül fájó. A kilencvenes évektől robbanásszerűen terjeszkedő magyar gyerekkiadópiac, melyet még az utóbbi évek válsága sem tudott megtörni, a szó szoros értelmében kritikátlanul működhet. Az interpretáció megáll egy alacsonyabb szinten, és a gyerekirodalom elfelejti megalkotni saját kánonját, irodalmi hovatartozását, irodalomtudományos, ezáltal kritikai nyelvét (e so-

3 CSOKONAI Attila, *Emlékek mai tapasztalatok tükrében*, könyv7.hu 2012. augusztus 28., http://www.konyv7.hu/index.php?akt_menu=11606.

4 Néhány példa az „elméleti kézikönyvből”: „legnagyobb költőink belső világát sokkal mélyebben ismerjük, mint zárközöttabb családtagjainkét” (39); „az irodalom általános funkciója nem más, mint az, hogy az ember a könyvekből valamit »tanuljon«, a könyvek által felvilágosítást nyerjen valamiről, amit addig nem tudott” (298). A kötet elméleti, szakmai, szerkezeti hiányosságairól lásd részletesen Lovász Andrea, *Gyermekirodalom. Vázlat a Gyermekirodalom könyv kritikájához*, Új Forrás 2001/8., <http://www.jamk.hu/ujforras/010819.htm>.

rok írói elválaszthatatlannak tartják a kettőt egymástól). Így ragadunk meg a felszíni, aranyoskodó, finomkodó írások talaján, egy olyan belterjes közegben, amely csak nagyon lassan bír elmozdulni a holtpontonról.

Miközben minden eszköz adott, és a haladási irány is születőben van, a periférikus létből csak úgy kerülhet ki a gyerekirodalom, ha képes definiálni önmagát, és nem felejtkezik el a kritika kritikájáról. „Amíg nem alakul ki egy erős, szakmailag képzett [...], kritikai megnyilvánulásokra is képes gyermekirodalmi recepció, addig a kiadók egyedüli és elsődleges szempontja az eladhatóság marad.”⁵ A felkészült recenziók és kritikák pedig „előmunkálatok lehetnének az átfogóbb jellegű tanulmányokhoz” is.⁶ A két idézett gondolat jól illusztrálja a gyerekirodalom szakmai diskurzusának *circulus vitiosusát*: a recepció nyelve vár az elméleti alapokra, a tudományos munkák, állandó szakmai fórumok hiányában azonban ezek csak elszigetelten, szórványosan hozzáférhetőek.

Szempontok a kritika kritikájához

Természetesen a nehéz helyzettől függetlenül is szép számmal születnek olyan recenziók, kritikák, esszék, amelyeket irodalomtudományi igényességgel írnak meg. Azonban a gyerekirodalom periférikus helyzetéről árulkodnak azok az esetek, amikor egy gyermekirodalmi kötet recenziálásakor szakmailag felkészült elemzések helyett naiv rajongással megírt laudációkat olvashatunk, még a mainstream irodalmi kánonban biztos helyet magáénak tudó Kovács András Ferenc költészetéről is, például: „Kortárs gyermekirodalmunk egyik ikonjaként tartják számon Kovács András Ferencet [...], aki a tavalyi év folyamán tett kalapot a líra buksijára. [...] Milyen játékszereket farikcsál a líra fájából? [...] Alkalmassint kikandikál azonban a meglőtt férfi arca a sorok mögül. [...] A politikának is odaprüszköl.”⁷ Ugyancsak a *Hajnali csillag pereméről* jelent meg kritika a Tiszatájban, amelyben alaposabb, érzékenyebb elemzés helyett mindössze a kötet költői eszközeinek és témáinak lelkesen kijegyzetelt katalógusát olvashatjuk.⁸

5 Lovász Andrea, *A mai magyar gyermekirodalom időtlen kérdéseiről*, Könyv és Nevelés 2003/2., 77–93.

6 VÉGH Balázs Béla, *Az erdélyi magyar gyermekirodalom vizsgálata. 1990–2001* = Uő., *A gyermekirodalom változatai*, 122–135.

7 PÉTERFY Orsolya, „Kerge kis versemre az adott alapot...” Kovács András Ferenc gyermekíró átváltásai a líra eszközeivel, ujnautilus.info, <http://ujnautilus.info/author/peterfy>.

8 SZÉKÉR Endre, *Kovács András Ferenc: Hajnali csillag peremén*, Tiszatáj 2009/2., 92–94.

A regisztertévesztésen és a felületességen túl további probléma, hogy a gyerekirodalomról született recenziók között szép számmal találunk olyanokat, amelyek – még ha nem is szándékosan – lekicsinylő kritikát mondanak a gyerekirodalomról azzal, hogy szabadkoznak, amiért egy ide tartozó könyvről, kötetről írnak, vagy azzal, hogy hangsúlyozzák, egy adott szerzőt vagy művet „gyerekirodalmi szereplése ellenére” is elemzendőnek, elgondolkodtatónak tartanak. Dobszay Ambrus Weöres Sándor gyerekköltészetéről szóló írását például így vezeti fel: „általában nem úgy vesszük kézbe őket [ti. a gyerekverseket] mint nekünk szóló művet, s ezért szinte csodálkozunk rajta vagy szégyelljük, ha »megfog« minket”.⁹ Holott, ahogyan azt Lovász Andrea már 2000-ben megfogalmazta, „szabadságon alapuló társadalomban a gyermekirodalom fogalmának normatív értelmű használata, egyáltalán a gyermek előtag használata anakronisztikus. Ugyanis az irodalom, mint elsősorban esztétikai értékek hordozója, ízlés és egyéni választás kérdése. Jögegyenlőségen alapuló társadalomban bárki bármit választhat, ezért a gyermek előtag mintegy lehatárolásként, megszorító fogalomként értelmeződik.”¹⁰

Közel négy év telt el, de ma is fehér hollónak számít az Élet és Irodalomban Bartos Erika *Anna, Peti és Gergő*-sorozatáról írt kritika és annak továbbgondolása. Balázs Eszter Anna *Ex libris*-ében (Élet és Irodalom 2008/51–52., december 19.) írt a sorozat egyik kötetéről, annak erényeként az élénk színeket, az egyszerű formákat emelve ki, mivel ezek fontos ingereket jelentenek a fókuszálni tanuló szem, az élesedő látás számára, míg a történetek bővítik a gyerek szókincsét. A kritikára Molnár Gábor Tamás válaszolt (*Mese, olvasás, kritika*, Élet és Irodalom 2009/8., február 20.), aki a felvetett szempontok közül a nyelvi minőség elemzését hiányolta. Molnár Gábor Tamás szerint az *Anna, Peti és Gergő* mesének nincs narratív egysége: a névmások és gyűjtőnevek teljes hiánya, „a rendkívüli mértékű redundancia [...] a szövegértési kompetencia egyik legfontosabb összetevőjére nem készíti fel kicsiny hallgatóit: arra, hogy megértsék, amit a szöveg pusztán jelez, de nem mond ki”. A gyerekkönyv-kritikai térben a recenzensek általában nem reflektálnak egymásra – a Balázs Eszter Anna kritikájához írt kiegészítéshez hasonló példát csak elvétve találni.

9 DOBSZAY Ambrus, *Gondolatok a gyermekvers megközelítéséről*, Új Forrás 2004/2., http://www.jamk.hu/ujforras/0402_13.htm.

10 LOVÁSZ Andrea, *Gyermek-irodalom. Diskurzuszvaltozatok*, Forrás 2000. december, 90–102.

Az egyik párbeszédet indító mozzanat Keresztesi József *Janikovszky-jegyzetek* című írása volt az Élet és Irodalomban (2011/31., augusztus 5.). A tanulmány számos tekintetben új hangot ütött meg, már azzal, hogy az egyik vezető irodalmi lap hasábjain jelent meg, ráadásul a sokak számára izgalmas Feuilleton rovatban, kapva így teret és figyelmet egyaránt. Keresztesi hiánypontként jelöli meg, hogy egy-egy könyvről nincsenek viták, nincs önálló gyerekirodalom-kritikai rovat egyik újságban sem. Okként pedig a következő megállapításra jut: „nincs kialakult kritikai nyelve a gyerekirodalomnak”. A bevezető után Keresztesi Janikovszky Éva szövegeit elemzi, mintegy megmutatva, hogyan is kellene ezt csinálni. Nagyrészt a pszichológiai aspektus az, amit bevon a szövegelemzésbe a hagyományos kritikai szempontok mellett. Fontos felvetés, hogy a gyerekek másra használják a szöveget, mint a felnőtt olvasók, és esetükben a tét inkább az önismeret megalapozása. Nyilvánvaló, hogy a Keresztesi által javasolt pszichológia az egyik legfontosabb társtudomány a gyerekirodalom esetében, de az is biztos, hogy a gyerekek lelki fejlődésére, az illusztrációk művészettörténeti és -elméleti alapjaira, a gyerek- és ifjúsági irodalom történetére, a nemzetközi trendekre vonatkozó ismereteknek a kritikáírás során előhívhatónak kell lenniük az egyéb peri- és epitextuális¹¹ jelenségek vizsgálatával együtt.

Keresztesi cikke hozzájárult a párbeszéd megkezdéséhez, és Elekes Dóra műfordító, szerkesztő, valamint a Fiatal Írók Szövetsége kezdeményezésére elindult a Mesebeszéd kerekasztal-sorozat. Az első rendezvényen (*Miért nincs gyerekkönyv-kritika Magyarországon?*, 2011. november 18.) pontosan az igazolódott be, amit Keresztesi is hiányolt, vagyis hogy nincsen egységesen elfogadott gyerekirodalom-kritikai nyelv, szempontrendszer, amely alapján a nem létező kánon mellett bátor és releváns írások születhetnének.

De kinek ír egyáltalán a gyerekkönyvkritikus? A kritikusok felé megfogalmazott elvárások sokszínűek: ajánljon a vásárlóközönségnek (vagyis a szülőknek, nagyszülőknek), kezdeményezzen szakmai vitát, töltsön be egyfajta minőségellenőri szerepet, orientálja az olvasót. A gyerekirodalom-kritika elképzelt olvasóközönsége így az érdeklődő szülők és nagyszülők, (óvoda)pedagógusok és irodalmárok, kiadók, szerzők és illusztrátorok, illetve a többi kritikus. A gyerekirodalom-kritika axiómái közösek az általános értelemben vett kritikáéval; a gyerekirodalommal foglalkozó kritikus szintén benyomásokat közvetít, egyéni ízlése alap-

11 MARGARET R. HIGONNET, *The playground of the peritext*, Children's Literature Association Quarterly 1990/2., 47–49.

ján építi fel észrevételeit, amelyeket biztos elméleti, történeti előismeretei alapoznak meg.

Bartos Erika *Bogyó és Babóca*-járól 2012. júniusában írt Wittmann Ildikó, akinek *Könyvmutás* című cikke szintén felkavarta a gyerekkönyvkritika állóvizét. Wittmann írása nyomán azonban nem a Bartos-szövegeket érintő megjegyzések indították el a párbeszédet, hanem az olvasóközönség egy részét megbotránkozató személyeskedő stílus, dühödtt hangnem, például: „Bogyó és Babóca: nyilván két gyereknek a családban használt infantilisán gügyögő beceneve. A személyes ismerősei által végtelenül bájosnak és kedvesnek mondott Bartos Erika szerző nem pályázik irodalmi babérokra, ez nyilvánvaló: már a névválasztásban sem sikerül túlnőnie az amatőrizmuson.”¹² A *Könyvmutás* apropóján a gyerekkönyvkiadók és a kritikusok között vita indult arról, milyen nyelven, milyen eszközökkel, illetve milyen módon volna célszerű gyerekkönyvkritikát írni – ennek egyik fóruma a *Boncasztalon az éledező gyerekirodalom-kritika* című Mesebeszéd-kerekasztal volt 2012. szeptember 20-án. Nyilvánvaló, hogy a heterogén kritikai térben (melyet a napilapok, internetes és nyomtatott folyóiratok, fórumok, blogok alakítanak) a véleménynyilvánítás legkülönbözőbb módjai, nyelvei férnek meg egymás mellett, és természetesen a személyes élményre fókuszáló, elemző szempontokat kevésbé érvényesítő írásoknak, így az imént idézett soroknak is helyük van. Azonban nem szerencsés, ha a hasonló írások mérvadó, a véleményformálás céljával működő kritikai fórumok, intézetek – jelesül a Magyar Gyermekirodalmi Intézet – hivatalos oldalán kapnak helyet.

A következőkben néhány „jó gyakorlat”, vagyis a benyomások közvetítése mellett értékelő és bíráló észrevételeket is tartalmazó kritikák idézésével szeretnénk kapcsolódni a gyerekirodalom-kritika megerősítése körül kialakult párbeszédhez.

Jó gyakorlatok

A reflexió szórványossága miatt hiánypótlóak a prae.hu Gyerek rovatának páros kritikái. A sorozatot még Balázs Eszter Anna indította: a rovatban egy-egy izgalmas kérdéseket felvető könyv kapcsán két, egymással ellentétes kritikus véleményét közölnék. A sorozatban Gombos

12 WITTMANN Ildikó, *Könyvmutás*, gyermekirodalom.hu 2012. június 13., <http://www.gyermekirodalom.hu/?p=1918>.

Péter *Vándorok* című disztópikus ifjúsági regényét Pompor Zoltán és Rácz I. Péter recenzeálta. Pompor kitér az ifjúsági disztópiák hagyományára, legújabb trendjeire, ezek felől olvassa a *Vándorokat*, részben ez indokolhatja elnézőbb hangú kritikáját is. Rácz I. Péter kevésbé elégedett a regénnyel, és annak logikai ellentmondásait, didaktikusságát emeli ki, ami éppen a szándék (a klasszikusok és általában a könyv olvasás népszerűsítése) ellenében hat.

Lovász Andrea kritikus, mesekutató írásait ismerhetjük többek között az *Élet és Irodalom*ból, a *Tiszatáj*ból, a *Forrásból* és a *Jelenkor*ból is. Messzemenően az ő kritikái a leginkább irodalomtudományos igényűek, és bár a *Gyermek-irodalom. Diskurzusválogatok* című – elméleti kérdések tekintetében az eddigi egyik legizgalmasabb és legtöbb kérdést felvető – tanulmányában¹³ mintha oda lyukadna ki, hogy minden elméleti próbálkozás óhatatlanul zsákutcába fut a gyerekirodalom területén, azt az igényt mégis megfogalmazza, hogy „a gyermekirodalmi diskurzus – a gyerek olvasók számára! – bővüljön az irodalmi szövegek pszichológiailag és gyakorlatilag is hozzáférhető recepciójával”. Lovász kritikáiból szemezgetve a tudományos aspektus mellett rögtön szembeötönő a komoly felkészültség, a kortárs magyar gyerekirodalom mély ismerete és a különféle társtudományok használata. Egyik legtöbbet emlegetett cikke 2011 júliusában Gévai Csilla *Nagy zöld könyvéről* íródott, és a prae.hu páros kritika sorozatában jelent meg *Nagyon Zöld Könyv* címmel.¹⁴ A cikk már azért is feltűnő a méltató, anyáskodó hangú recenziókhoz, ajánlókhoz szokott olvasó számára, mert Lovász itt egyértelműen negatív véleményt képvisel, bár azt többször is megemlíti, mennyire várta a könyvet a környezetvédő tematika miatt. Talán csalódása is azért volt akkora, amekkorát később a könyv szerzője, kiadója és lelkes olvasótábora is túlzónak ítélte. Lovász Andrea írása felett Schneider Gabriella pozitív méltatását olvashatjuk, azonban az azt követő „hideget” nem sajnáló kritika alapos, darabokra szedő technikájával valóban feltűnnek a hibák: a jogosan hiányolt szerkesztési munkálatok, a könyv narrátorának indokolatlanul változó hangja, a megszólított célcsoport behatárolatlansága, a tartalmatlan, ezért csak retorikailag értékelhető fejezetek. És a könyv külsejére, tipográfiájára, illusztrációira vonatkozó észrevételei mutatnak rá a kötet egyik ellentmondására: arra, hogy bár a feladatok a könyvbe való rajzolásra szólítják fel a gye-

13 LOVÁSZ, I. m.

14 SCHNEIDER Gabriella – Lovász Andrea, *Hideget-meleget a Nagyon Zöld Könyvről*, prae.hu 2011. július 25., <http://www.prae.hu/prae/articles.php?aid=4008>.

rekeket, erre nem hagynak elég teret, vagyis az arányok éppen az interaktivitás lehetőségét szűkítik.

A nyolc éves korig szóló gyerekirodalom egyik legérzékenyebb kritikus a Győri Hanna. Győri jó érzékkel találja meg azt a nyelvet, amellyel a gyerekkönyvkritika elképzelt olvasóközönségének legkülönbözőbb csoportjaihoz egyszerre lehet szólni: a személyes élmény, a történeti és elméleti reflektáltság, a komparativitás együttese közvetít adekvát olvasásmódot. *Ironizált gügyögés* című írásának tárgya Varró Dániel *Akinek a lába hatos* című, mondókákat, verseket tartalmazó kötete.¹⁵ Győri jól ismeri a gyerekek testi és értelmi fejlődésének lépcsőit, Balázs Eszter Anna korábban idézett írásához hasonlóan itt is ez az egyik legfontosabb szempont, már a felütést is ez adja: „Gügyögni muszáj. [...] Szerencsére ezt már a kognitív pszichológia segítségével is alátámaszthatjuk, ha netán megtámad a szkepszis, mert belénk van programozva, hogy rengeteg mosollyal, magas, nyújtott hangon, túlartikulálva és mindent ismételtetve–becézve beszéljünk a csecsemőhöz, és minden rezdülését kommunikációnak értelmezzük (hogy majd tényleg azzá lehessen).” Győrinél nem marad el a szöveg irodalmi vonásainak elemzése sem: a kötet, a Varró-líra és a gyerekköltészet párhuzamainak felelevenítése, a verstechnika és az ironia szintjeinek elemzése. Az irodalmi terminológiának és a köznyelv szlenges, humoros regiszterének vegyítésével Győri írása az elképzelt, rendkívül vegyes olvasóközönség egészéhez szól. Például: „Varró Dani versei vállaltan egyszerre gyerek- és felnőttversek: nem úgy, ahogy Weöres felnőttversei gyerekversekké váltak, ahogy a Nemes Nagy-féle költők a gyerekirodalomban írták meg a maguk felnőtt irodalmát, hanem felnőttek (kezdő szülők) szemszögéből írott felnőtteknek szóló, cseppet sem univerzális szövegek, számtalan aktuális utalással és kifejezéssel, amelyeket egyébként gyerekeknek is lehet mondogatni. [...] A kötet felvállalja a gyerekeséget és a rácsodálkozást – a gyermekt és a tudatlant, de nem a gyerekszemet, hanem a gyermeki felelőtlenségben élt tudatlan gyerekfelnőtt rácsodálkozását egy kisbaba (a sajátja!) működésére. Felvállalja a legintimebb otthoni kommunikációt, a reflektálatlan hétköznapi megőrződnek a sokféle irodalmi reflexió közepette is, mert egyenrangúak velük.”

Nagy Boldizsár kritikáit átfogóan is lehetne jellemezni, mert bár majd’ minden egyes írása sokszínű és szerzteágazó, bizonyos szempontok szerint mégis egységet alkotnak, így teremtvé külön alkotói világot.

15 Győri Hanna, *Ironizált gügyögés*, pagony.hu 2010. október 28., <http://www.pagony.hu/ironizalt-guogyoges>.

Írásairól általában elmondható, hogy meghatározott tematika köré szerveződnek, ritkább, hogy egy bizonyos könyvről ír kritikát. Figyelemmel kíséri a külföldi könyvmegjelenéseket, cikkeket, főbb irányvonalakat, így a magyar gyerekirodalom-kritika is egy globálisabb irodalmi diskurzusba helyeződik. Főbb érdeklődési területei a gender studies, az ifjúsági irodalom, ebből is a felnőtt ifjúsági vagy *young adult*-irodalom, az utópiák, a tabutémák és a popkultúra.

Bár a szemle elsősorban nem kritikai műfaj, inkább az ajánlók felé hajlik, Nagy Boldizsárnál ez a megközelítés mégis kritikai szintre tud emelkedni. Alapfelvetését általában több oldalról is körüljárja, majd ismerteti az irodalomelmélet ide vágó passzusait, a vonatkozó irodalmi hagyományt. *A Van remény a világ vége után?* című szemléje¹⁶ a disztópia, antiutópia téma köré épül, a pszichológiai aspektus itt is lényeges: „Az iskolai közösség valóságos viperafészek, ahová bedobtak a szülők. Azt mondják, ez életed legszebb korszaka, miközben neked egy brutális társadalmi hierarchiában kell megtalálnod a helyed: egy rémálomszerű világban, ahol a gazdagok, a szépek és a sportolók diktálnak”. Nagy elemzéseiben kitér a recepcióra, a párhuzamos művek ismertetésére, az összehasonlításra. Nemcsak a kritikai recepciót vizsgálja, hanem a fórumokat, olvasói véleményeket is, amelyek némileg hipotetikus állításokra adhatnának okot, de Nagy ezeket nem is bizonyítékként citálja, egyszerűen érdekességként, finomságokként, illetve olyan véleményformáló erőként, amely valóban célja is ezeknek a közösségi moduloknak, kódoknak. A kritikus belőlük levonható következtetései így helytállóak és aktuálisak a befogadói oldal tekintetében, például: „Az olvasók végtelen hosszú netes fórumokon találgatták, vajon mi történetet Katnisszel *Az éhezők viadalából* az első részt követően, és persze ugyanilyen hisztéria indult be a második rész, a *Futótűz* elolvasása után is. Érdekes, hogy nemcsak egyszerűen kíváncsian várták a folytatást, mint annak idején a Harry Potter olvasói, hanem dühösen, felháborodva követelték a befejezést.” Véleményét őszintén vállalja: „Véleményem szerint majdnem mindegy, hogy milyen a befejezés: a disztópia, az utópiákhoz hasonlóan (ahová gyakorlatilag a kezdetektől fogva minden gyerekirodalmi mű besorolható) felpiszkálja a gondolkodásunkat, és kérdőjeleket tesz a tökéletes világról, társadalomról, bármilyen közösségről és a magánéletéről alkotott elképzeléseink mellé, ahogy azt egy jó kis didaktikus könyvnek tennie kell. Az, hogy mi mit teszünk

16 Nagy Boldizsár, *Van remény a világ vége után?*, Café Babel 2011/64., 47–50.

a kérdőjeleinkkel, már nem a szerző felelőssége.” Az irodalmi összehasonlítás lényeges oldala Nagynál a felnőtt- és a gyerekirodalom párhuzamba állítása a vizsgált műfajon belül („a gyerekeknek szóló disztópiák szerzői nem mernek elmenni odáig, mint a felnőtt disztópiák”), felidézve a kortárs kritikusok, irodalmárok nézeteit.

A jó gyakorlatként idézett kritikák erősíthetik azt a felvetést, amely szerint a gyerekirodalmi alkotásoknál olyan szempontrendszereket kell figyelembe venniük a kritikusoknak, amelyek irodalomtudományos alappal bírnak, de átgondoltan használnak egyéb társtudományokat is, és nem felejtik el értelmezni, elemezni a könyvek egészét. A szakmailag erős, az irodalmi térben stabil helyzetű gyerekkönyvkritikának ugyanis olyan értelmezőkre van szüksége, akik szakosodnak és elmélyült tudással rendelkeznek a gyerek- és ifjúsági irodalom műfajait, történetét, elméleti megközelítéseit illetően.

Nagy Boldizsár

SZÖRNYEK, RÉMÁLMOK ÉS ÖNGYILKOS SZÜZEK

*A dionüszoszi életerő megjelenése
a kortárs ifjúsági irodalomban*

A kurrens ifjúsági irodalomtörténeti és -elméleti kutatások egyik legizgalmasabb területe a kánonképződés vizsgálata, illetve a határterületeken (gyerek-, ifjúsági és ún. felnőttirodalmak között) történő mozgások figyelemmel kísérése, analízise. Az egyes művek elemzése, kategorizálása nem annyira azért számít hasznosnak, mert segít választ találni arra a megválaszolhatatlan kérdésre, hogy vajon mi is az ifjúsági irodalom, hanem inkább azért, mert a vizsgálódások egyre jobban gazdagítják az ifjúsági (és gyerek-) irodalomkritika kelléktárát, bővítik a megközelítési lehetőségek számát és rávilágítanak arra, hogy az ifjúsági (és gyerek-) irodalmi korpusz nem egy különálló, leválasztható darab az irodalom végtelen testén, nem művétag, hanem ennek a nagy-nagy irodalmi korpusznak a nélkülözhetetlen része, amely nemcsak elszenvedi, hogy a kortárs irodalom hatással van rá, de egyre látványosabban formálja is azt.

Hogy ez mennyire igaz – és mennyire nem –, azt három ifjúsági regény elemzésén keresztül vizsgáljuk meg. Elsősorban az érdekelt a választott művekkel kapcsolatban, hogy miután mindhárom nehéz és „felnöttes” témához nyúl, hogyan tud ifjúsági műként megbirkózni a témában rejlő sötét, felkavaró, sőt egyenesen veszélyes erővel. Hogy Nietzsche fogalmait hívjam segítségül (aknél kamaszosabb, szenvedélyesebb filozófust nehéz lenne találni az elméleti vizsgálódáshoz): a kérdés az, meddig mernek elmenni a szakadék szélén, hogy belenézzenek a mámorító dionüszoszi mélységbe, hogy megtapasztalják a lét legelemibb borzalmait és hogy megmerítkezzenek magában a kiismerhetetlen, de mindennél valóságosabb iradatlanságban?¹ Nietzsche szerint nincs kultúra és nincs egészséges társadalom anélkül, hogy az emberek (a mű-

1 *Irdatlan (das Ungeheure)*: a fogalmat abban az értelemben használom, ahogyan Rüdiger Safranski kortárs német Nietzsche-kutató is használja *Nietzsche. Szellemi életrajz* című könyvében (Európa, Budapest, 2002). Az *Ungeheure* Safranski szerint Nietzsche teljes filozófiájára vonatkozik; ahogy arra fordítója, Györfly Miklós is utal, magyarul nehéz visszazárni a jelentését, de egyszerre fejezi ki az 'óriási nagyot' és a 'szörnyűséget'.